

dert fra en verden av «menn» uten svakhet, av de som man stundom kaller «hardkokte» fordi de er harde mot sin egen lidelse og særlig mot andres lidelse – mordere, torturister og småsjefer under ethvert diktatur og enhver «totalitær institusjon», selv de mest ordinære, som fengsler, kaserner og internater – men likefullt nye, kampdyktige ledere som den nyliberale heltedyrkelsen hyller, og som ofte selv gjennomgår prøver på kroppslig mot og som demonstrerer sin overlegenhet ved å kaste sine overflødige ansatte ut i arbeidsløshet. Viriliteten er åpenbart et eminent *relasjonelt* begrep, konstruert for og i forhold til andre menn og imot kvinneligheten, i en slags *angst* for det feminine, og fremfor alt i mannen selv.

Kapittel II

De skjulte konstanterens anamnese

Den etnologiske beskrivelsen av en sosial verden som på én gang er tilstrekkelig på avstand til at den egner seg til objektivisering, og som samtidig i sin helhet er konstruert omkring den maskuline dominans, virker som en slags «detektor» av uendelig små spor og spredte fragmenter av et androsentrisk verdensbilde. Dermed virker den også som redskap for en historisk arkeologi over det ubevisste, som utvilsomt opprinnelig er blitt til i våre samfunn på et svært gammelt og arkaisk stadium, og som stadig finnes i oss alle, menn som kvinner. (Dette historisk ubevisste er altså ikke knyttet til noen biologisk eller psykologisk natur, eller til egenskaper innskrevet i denne naturen, som kjønnsforskjellen ifølge psykoanalysen, men til et i egentlig forstand historisk konstruksjonsarbeid – lik det som retter seg mot å løsrive gutten fra det feminine univers – og kan dermed komme til å bli endret dersom de historiske produksjonsbetingelsene endres).

Man må altså begynne med å skille ut alt det som er mulig å avdekke og forstå ut fra kunnskapen om den ferdige modell over det androsentriske «ubevisste» i det ubevisstes manifestasjoner. Dette ubevisste er vårt eget, og det røper seg eller avslører seg i lynglimt, i dikterens metaforer eller i dagligdagse sammenligninger, som i all sin selvfølghet går ubemerket hen. En ikke forutinntatt leser kan ved hjelp av skjemaet ovenfor – og som er ment å skulle gi en helhetsoversikt som ikke finnes i de innfødtes praksis – erfare de relasjoner av motsetning eller homologi som strukturerer det kabylske samfunnets skikker (særlig de rituelle), samt av forestillingene i det kabylske samfunn. En slik erfaring kan bevege seg fra en begynnende følelse av noe innlysende – som ved nærmere ettertanke viser seg ikke å ha noe innlysende ved seg i det hele tatt, men som beror på det faktum at vi deler det samme ubevisste – til en form for forvirring. Denne kan ledsages

av inntrykket av oppdagelse eller snarere av en *gjenoppdagelse* som er helt analog med det inntrykket som skapes av det nødvendige overraskende element i visse poetiske metaforer. Leseren kan ganske raskt, som etnologen med sitt møysommelige arbeid har gjort det før ham, bli fortrolig med hver og en av motsetningsrelasjonene og med nettverket av direkte eller indirekte likhetsrelasjoner, som forener hver relasjon med alle de andre innenfor et system, og som således gir systemet dets *objektive og subjektive nødvendighet*. Denne fortroligheten er ikke av det slag som kommer av at man simpelthen har tilegnet seg viten. Det er en fortrolighet som befestes ved at man gjentillegner seg en viten som alltid har vært eid og som alltid har vært glemt, og som Freud i tråd med Platon kalte «anamnese».

Men denne anamnesen dreier seg ikke, som hos Platon, bare om eidetisk innhold, og heller ikke, som hos Freud, om en individuell prosess som konstituerer det ubevisste, hvis sosiale aspekt uten egentlig å være utelukket, reduseres til en slekts- eller familiestruktur som aldri karakteriseres sosialt. Anamnesen angår fylogenesen og ontogenesen ved det ubevisste som på én gang er kollektivt og individuelt, et inkorporert spor av en kollektiv historie og en individuell historie som påtvinger alle aktører, menn eller kvinner, sitt system av imperative forutsetninger – hvis potensielt frigjørende aksiomatikk etnologien konstruerer.

Arbeidet med forvandlingen av kroppene er på én gang kjønnsmessig differensiert og kjønnsmessig differensierende, og fullbyrdes delvis gjennom den mimetiske suggesjonens virkninger, dels gjennom eksplisitte påbud, og endelig dels gjennom hele den symbolske konstruksjon av synet på den biologiske kropp (og især synet på seksualakten, som betraktes som en dominans- eller besittelsesakt). Dette arbeidet produserer systematisk differensierte og differensierende former for habitus. Maskuliniseringen av den mannlige kropp og femininiseringen av den kvinnelige kropp er overveldende og i en viss forstand uendelige oppgaver som i dag utvilsomt mer enn noen gang nesten alltid krever et betydelig forbruk av tid og krefter. Og dette er avgjørende for en somatisering av dominansrelasjonen, som på denne måten blir naturalisert. Det er gjennom dresing av kroppene at de mest fundamentale disposisjonene påtvinges, de som på én gang gjør en *tilbøyelig og egnet* til å tre inn i de sosiale spillene som er de mest gunstige for virilitetens utfoldelser: politikk, forretninger, vitenskap, osv. (De første skoletrinn oppfordrer på svært ulikt vis gutter og jenter til å delta i

disse spillene, og fremdyrker i større grad hos guttene ulike former for *libido dominandi*, som kan finne sublimerede uttrykk i «renere» former for sosial libido, eksempelvis *libido sciendi*).⁸⁶

Maskuliniteten som adelighet

De «ideelle» vilkårene som det kabylske samfunnet ga det androsentriske ubevisstes drifter er for en stor del avskaffet, og den maskuline dominans har tapt noe av sin umiddelbart innlysende karakter. Allikevel fortsetter visse av disse mekanismene som ligger til grunn for denne dominansen å fungere, som for eksempel den sirkulære årsaksrelasjon som etablerer seg mellom det sosiale rommets objektive strukturer og disposisjonene som disse produserer hos menn såvel som hos kvinner. Den kjønnsmessig hierarkiserte verden kvinnene er kastet ut i, retter sine kontinuerlige, tause og usynlige påbud mot dem. I minst like høy grad som eksplisitte advarsler forbereder disse påbudene kvinnene på å akseptere vilkårlige forskrifter og forbud som innlysende, naturlige og selvsagte, idet de er innskrevne i tingenes orden og dermed umerkelig innprentes i kroppenes orden.

Verden fremstår alltid som full av indisier og tegn som sier hva man skal gjøre eller ikke gjøre, og antyder, som i et bilde av punkter, mulige, sannsynlige eller umulige bevegelser og forflytninger. Alle disse tingene som «skal gjøres» eller «skal komme» fremsettes av et heretter sosialt og økonomisk differensiert univers. De retter seg imidlertid ikke mot en hvilken som helst aktør, en slags utbyttbar «x», men blir spesifisert i henhold til den enkelte aktørens posisjoner og disposisjoner: De fremstår som ting som må gjøres eller som ikke lar seg gjennomføre, ting som er naturlige eller utenkelige, normale eller ekstraordinære *for bestemte kategorier*, det vil si særskilt for én bestemt mann eller én bestemt kvinne (under det ene eller det andre livsvilkår). De såkalte «kollektive forventninger», som Marcel Mauss ville ha formulert det, eller i Max Webers språkbruk, «objektive potensialer» som de sosiale aktørene stadig oppdager, har intet abstrakt over seg, heller ikke teoretisk, selv om vitenskapen må ty til

⁸⁶ Her kunne man vise til alle de observasjoner som bekrefter at fra den tidligste barndom er barna gjenstand for svært ulike *kollektive forventninger* ifølge deres kjønn, og at i skolesituasjonen er guttene gjenstand for en privilegert behandling (man vet at lærere avsetter mer tid til dem, at det oftest er dem som blir utspurt, sjeldnere avbrutt, og at de deltar mer i plenumsdiskusjoner).

statistikk for å få grep om dem. De er innskrevet i de dagligdage omgivelsenes fysiognomi, i form av motsetninger mellom det offentlige, maskuline univers og de private, feminine verdener, mellom den offentlige plass (eller gaten, stedet for all slags fare) og huset (mang en gang har man kunnet se hvordan kvinnene i reklame eller vitsetegninger det meste av tiden er plassert inn i det hjemlige rom, til forskjell fra mannen, som sjelden assosieres til hjemmet og temmelig ofte fremstilles i eksotiske omgivelser), mellom på den ene siden stedene som særlig er reservert for menn, som barer og klubber i det anglo-saksiske univers, steder som med alt sitt lær og sine tunge, kantede og mørke møbler gir inntrykk av viril barskhet og ufølsomhet, og på den andre siden de såkalte «feminine» rom hvor søtladne farger, nips, kniplinger eller pyntebånd minner om skjørhet og overfladiskhet.

De «objektive forventningene» kommer til uttrykk, særlig implisitt, i de stillinger som tilbys kvinner innenfor den fremdeles sterkt kjønnsavhengige arbeidsfordelingstrukturen. Det er utvilsomt i møtet med disse forventningene at de såkalt «feminine» disposisjonene kan fullbyrdes eller til og med utfolde seg, og samtidig finne sin belønning. Slik bidrar disse disposisjonene, som er innprentet gjennom familien og hele den sosiale orden, til å forsterke den grunnleggende kjønnslike dikotomien. Dette berører både de konkrete stillingene, som synes å oppfordre til underkastelse og trygghetsbehov, og kvinnene selv, som besitter disse stillingene, og som identifiserer seg med posisjoner hvor de – fornøyd eller fremmedgjorte – samtidig gjenfinner seg selv og går til grunne. Den i bunn og grunn sosiale logikken bak det man benevner som «kall», fører til slike harmoniske møter mellom disposisjoner og posisjoner som gjør at ofrene for den symbolske dominansen *med hell* (og lykke) kan fullføre de undertrykkende eller underordnede oppgaver som tildeles dem ut fra deres evner til underkastelse, elskverdighet, lydighet, hengivenhet og selvfornektelse.

Den sosialt seksualiserte libido trer i forbindelse med institusjonen som sensurerer eller legitimerer dens uttrykk. «Kallet» er alltid delvis den mer eller mindre fantasmatisk foregripelse av det stillingen *lover* (for eksempel for en sekretær å skrive på maskin) og det den *tillater* (for eksempel å inngå et moderlig eller forførende forhold til sjefen). Og møtet med stillingen kan ha en avslørende virkning dersom dette møtet gjennom de

eksplisitte eller implisitte forventninger det inneholder tillater og begunstiger visse tekniske og sosiale adferdsmønstre, men også seksuelle eller seksuelt konnoterte. Arbeidslivet er på denne måten fullt av små yrkesmessige isolater (sykehus, ministerier osv.) som fungerer som kvasi-familier. Avdelingssjefen, som nesten alltid er en mann, utøver her en paternalistisk autoritet som bygger på en affektiv besnærelse eller forførelse. Han er på én gang overlesset med arbeid og tar seg av alt som skjer i institusjonen, og han tilbyr en allmenn beskyttelse til et underordnet personell som hovedsaklig består av kvinner (sykepleiere, assistenter, sekretærer), og som på denne måten oppmuntres til en intens og ofte patologisk investering i institusjonen og ham som inkarnerer den.

Men disse objektive mulighetene viser seg også på en svært konkret og merkbar måte, ikke bare i alle de tegn på hierarki som sees i arbeidsdelingen (lege/sykepleier, sjef/sekretær, osv.), men også i alle synlige utslag av forskjellen mellom kjønnene (holdning, klesdrakt, frisyre), og, i videre forstand, i tilsynelatende ubetydelige detaljer i den daglige adferd som ustanselig, men stilltiende holder oss på plass.⁸⁷ I tråd med dette er kvinnene som opptrer på TV nesten alltid tildelt mindre roller, som alle er varianter av funksjonen som «vertinne», tradisjonelt tillagt det «svake kjønn»; når de ikke er flankert av en mann, som de tjener som partner for, og som ofte gjennom vittigheter og mer eller mindre betonedede hentydninger spiller på tvetydighetene i «parforholdet», har de vanskelig for å gjøre seg gjeldende og bli hørt, og blir forvist til en passende birolle i et underholdningsprogram eller som «hallodame». Når de deltar i offentlige debatter må de ustanselig kjempe for å komme til orde og for å holde på oppmerksomheten. Den nedvurderingen de utsettes for er spesielt ubarm-

⁸⁷ Man burde i detalj analysere alle de sosiale virkningene av det som statistikkene registrerer som feminiseringsgrad. Det er for eksempel kjent at utsikten til feminisering i en profesjon reduserer attraktiviteten og prestisjen ved den (se J. C. Tonhey, «Effects of Additional Women Professionals on Rating of Occupational Prestige and Desirability», i *Journal of Personality and Social Psychology*, 1974, 29 (1), s. 86–89). Det er mindre kjent at *kjønnsfordelingen* i seg selv er en påvirkningskraft ved for eksempel å favorisere tilegnelsen av disposisjoner som uten å være innskrevet eksplisitt i offisielle programmer, allikevel på en uklar måte er innprentet (se M. Duru-Bellat, *L'École des filles. Quelle formation pour quels rôles sociaux*, L'Harmattan, Paris 1990, s. 27). Og man kan til og med se at jenter er tilbøyelige til å lykkes dårligere i tekniske undervisningsfag hvor de er i mindretall.

hjertig fordi den ikke kommer av eksplisitt uvilje, men utøves med det ubevisstes perfekte uskyldighet: Man avbryter dem for i beste mening å henvende seg til en mann med svaret på det intelligente spørsmålet kvinnene nettopp har stilt (som om et intelligent spørsmål per definisjon ikke kunne komme fra en kvinne). Denne formen for eksistensforbud tvinger ofte kvinnene til å ty til de svakes våpen for å gjøre seg gjeldende, våpen som forsterker stereotypiene: Utbrudd dømt til å fremstå som grunnløse nykker eller ekshibisjonisme som umiddelbart stemples som hysterisk; eller forførelsen, som i den grad den er basert på en form for anerkjennelse av dominans, er velegnet til å forsterke den etablerte relasjon av symbolsk dominans. Og man burde ramse opp alle tilfeller hvor de mest velmenende menn (som kjent utfolder ikke den symbolske volden seg innenfor de bevisste intensjoners orden) utfører diskriminerende handlinger, uten engang å tenke over det, ved å utelukke kvinnene fra autoritetsposisjoner, og ved å redusere deres krav til luner som fortjener et beroligende ord eller et klapp på kinnet,⁸⁸ eller, i en tilsynelatende motsatt hensikt, ved å kalle dem tilbake til og på et vis redusere dem til deres femininitet, ved å lede oppmerksomheten mot frisyren eller et eller annet kroppslig trekk, eller ved å bruke tiltaleformer som er familiære (fornavnet) eller intime («vesla», «skatten min», osv.) i en «formell» situasjon (med en lege foran sine pasienter), osv.; en mengde bitte små ubevisste «valg» som til sammen bidrar til å konstruere kvinnes fornedrede situasjon og hvis opphopning fremgår av statistikker over den svært lave andelen kvinner i maktposisjoner, særlig økonomiske og politiske.

Det er faktisk ingen overdrivelse å sammenligne maskuliniteten med en form for adelighet. Det burde være nok å betrakte den for kabylerne så velkjente logikken med *the double standard*, som anglosakserne sier, som etablerer en radikal asymmetri i bedømmelse av maskuline og feminine aktiviteter. Mannen kan ikke uten å frasi seg «adelsskapet» nedverdige seg til visse oppgaver som er sosialt betegnet som mindreverdige (blant annet fordi det er utelukket at han kan utføre dem). Dessuten kan de samme oppgavene være høyverdige og kompliserte når de blir utført av menn,

men ubetydelige og umerkelige, enkle og overfladiske når de blir gjennomført av kvinner. Som forskjellene mellom kokken og kokkepiken eller mellom skredderen og syersken vitner om, er det tilstrekkelig at mannen tar over oppgaver som går for å være feminine og utfører dem utenfor privatsfæren for at de dermed blir opphøyde og forvandlede: «Det er arbeidet,» skriver Margaret Maruani, «som alltid arter seg som forskjellig alt ettersom det er menn eller kvinner som utfører det». Når statistikkene viser at såkalt høystatusyrker fortrinnsvis tilfaller menn, mens arbeidet som blir kvinner til del er «uten status», skyldes dette delvis at ethvert yrke, uansett hvilket, i en viss forstand rangeres høyere når det blir utført av menn (som i denne sammenhengen per definisjon alle er rangspersoner).⁸⁹ Således, på samme vis som en ikke-adelig persons fullkomne beherskelse av fektekunsten ikke kunne åpne dørene inn til den militære adel, på samme måte ble maskinsetterskene, hvis inntreden i bokproduksjonens yrkesverden skapte enorm motstand fra mennene fordi de ble truet i sin yrkesmessige mytologi om det høyt kvalifiserte arbeid, regnet for ikke å utføre det samme *fag* som sine mannlige kolleger, som de rett og slett ble adskilt fra med et teppe, selv om de utførte det samme *arbeidet*. «Samme hva de gjør, så er maskinsetterskene kontordamer, og altså ukvalifiserte. Uansett hva de gjør, så er korrekturleserne en del av profesjonen bak bokproduksjonen, og altså høyt kvalifiserte».⁹⁰ Og etter kvinnes lange kamp for å få anerkjennelse for sine kvalifikasjoner, blir oppgavene som de teknologiske endringene radikalt har omfordelt mellom kvinner og menn, vilkårlig restrukturert på en slik måte at kvinnearbeid forringes mens det maskuline arbeidets høyere verdi samtidig definitivt opprettholdes.⁹¹ Vi ser at det kabylske prinsippet om at kvinnene, som er dømt til å streve i hjemmet «som fluen i kjernemelken, uten at noen ser

⁸⁹ Se M. Maruani og C. Nicole, *Au Travail des dames. Métiers masculins, emplois féminins*, Syros/Alternatives, Paris 1989, s. 15.

⁹⁰ *ibid.*, s. 34–77.

⁹¹ Opprettholdelsen av vilkårlige forskjeller kan støtte seg på den mytiske oppfattelsens mest arkaiske inndelinger mellom for eksempel kaldt og varmt, som man vil se det i glassindustrien, hvor det finnes et skille mellom den varme sektoren (smie og fabrikkasjon), som er maskulin og betraktet som edel, og den kalde sektoren (inspeksjon, sortering, emballering), som er mindre edel og overlatt til kvinner (H. Sumiko Hirata, *Paradigmes d'organisation industriels et rapports sociaux. Comparaison Brésil-France-Japon*, IRESCO, Paris 1992).

⁸⁸ Mange kvinnelige forskere har bemerket asymmetrien mellom kvinner og menn i hva Nancy Henley kaller «berøringens politikk», det vil si muligheten og hyppigheten av kroppslig kontakt (klappe på kinnet, ta rundt skuldrene eller hoftene, osv.).

det»,⁹² og hennes arbeid er derfor dømt til å forbli usynlig, fortsatt anvendes i en tilsynelatende radikalt endret kontekst, noe også det faktum vitner om, at kvinnene fremdeles i regelen er avskåret fra den rangsmessige tittel som svarer til den reelle funksjon de utøver.

Enten de er positive eller negative fremtvinger de «kollektive forventningene» subjektive forhåpninger, og dermed har de en tendens til å innskrive seg i kroppene i form av permanente disposisjoner. Det finnes en universell lov som sier at forhåpninger tilpasses sjanser og ambisjoner tilpasses muligheter. I samsvar med dette har den langvarige og på usynlig vis lemlestedede erfaring av en tvers igjennom kjønnsliggjort verden en tendens til å skape motvilje overfor og dermed svekke selve trangen til å utføre handlinger som ikke forventes av kvinner, selv om kvinnene ikke nektes å utføre disse handlingene. Som det fremgår av følgende utsagn om endringer av disposisjoner forårsaket av endringer av kjønn, så fremprovoserer denne erfaringen en «tillært hjelpeløshet» (*learned helplessness*): «Jo mer jeg ble behandlet som kvinne, desto mer ble jeg kvinne. Jeg tilpasset meg enten jeg ville det eller ei. Når jeg ble ansett som ubrukelig til å rygge biler, eller til å åpne flasker, følte jeg merkelig nok at jeg faktisk ble udugelig. Når noen syntes at en koffert var for tung for meg, syntes jeg det selv også».⁹³ Suveren påminnelse, muliggjort av sammenligning, om denne typen omvendte eller negative Pygmalion-effekt som så tidlig og så uavbrutt utøves overfor kvinner at den ender med nærmest å gå helt ubemerket hen (jeg tenker for eksempel på måten foreldre, lærere og skolekamerater fraråder – eller snarere unnlater å oppmuntre – jenter til å velge bestemte karriereveier, særlig de tekniske og realfaglige: «Lærerne sier alltid at vi er mer sårbare ... og dermed tror vi det til slutt selv», «Man gjentar hele tiden for oss at realfaglige karriereveier faller lettere for gutter. Så derfor ...»). Ut fra denne logikken er det lett å se at selve den «ridderlige» beskyttelsen kan lede til isolering av kvinnene eller tjene til å rettferdiggjøre denne, og dessuten bidra til å holde kvinnene borte fra enhver kontakt

⁹² P. Bourdieu, *Le Sens pratique*, s. 450.

⁹³ «The more I was treated as a woman, the more woman I became. I adepted willy-nilly. If I was assumed to be incompetent at reversing cars, or opening bottles, oddly incompetent I found myself becoming. If a case was too heavy for me, I found it so myself» (K. Morris, *Comundrum*, Harcourt, Brace, Jovanovich, New York 1974, s. 165–166).

med alle de aspekter ved den virkelige verden, «som de ikke er skapt for», fordi disse aspektene ikke er skapt for kvinner.

Alle advarsler som er innskrevet i tingenes orden, alle tause påbud eller dempede trusler i verdens normale gang, presiseres naturligvis innenfor de ulike felt, og forskjellen mellom kjønnene fremtrer for kvinnene, i den enkelte kvinne, i spesifikke former. For eksempel gjennom den *dominerende definisjon av praksis* som er den gjeldende på feltet og som ingen drømmer om å anklage for å være kjønnsmessig, altså stille spørsmål ved den. Et vesenskjenntegn ved de som dominerer er at de er istand til å få deres særegne måte å være på til å bli anerkjent som universell. Definisjonen av fortrefelighet er i enhver sammenheng ladet med maskuline implikasjoner som har det særmerke at de ikke fremstår som sådanne. Definisjonen av en stilling, særlig om det gjelder en lederstilling, inkluderer mange slags seksuelt konnoterte evner og kvalifikasjoner: Når så mange stillinger er vanskelige å inneha for kvinner, er det fordi de er skreddersydd for menn hvis virilitet er konstruert i motsetning til kvinner slik de i dag fremstår. For å lykkes helt med å beholde en stilling, må en kvinne ikke bare besitte det som eksplisitt kreves gjennom stillingsbeskrivelsen, men også en hel mengde egenskaper som mennene vanligvis tar med seg inn i en stilling, slik som fysisk fremtoning, en stemme, eller disposisjoner som aggressivitet, trygghet, «distanse til rollen», såkalt naturlig autoritet, osv., ting som menn er blitt forberedt på og trent opp til *qua* menn.

Med andre ord, det er ikke noe universelt ved de normene man bedømmer kvinnene etter. Den feminismen som kalles *universalistisk*, fordi den overser dominanseffekten og alt hva den dominerendes tilsynelatende universalitet skylder sitt forhold til den dominerte – her alt som vedrører viriliteten – innskriver i den universelle definisjonen av mennesket visse historiske egenskaper ved den virile mannen, som er konstruert i motsetning til kvinner. Men også det *differensialistiske* syn overser hva definisjonen av den dominerende skylder den historiske dominansrelasjonen og den streben etter forskjell som konstiturerer relasjonen (hva er egentlig virilitet, om ikke nettopp ikke-femininitet?). Derfor slipper heller ikke dette syn unna en form for mild essensialisme, i all sin iver etter å gi den feminine erfaring en oppreisning. Liksom *négritude*-begrepet i Senghors' forstand aksepterte visse trekk ved den rådende definisjon av svarte, slik som følsomhet, glemmer dette syn at «forskjellen» kun oppstår når man antar den

dominerendes synspunkt på den dominerte og at selve det den har som mål å differensiere seg i forhold til er produktet av en historisk differensieringsrelasjon (eksempelvis som Chodorow å hylle *relatedness* i motsetning til den maskuline *separatedness*, eller et bestemt forhold til kroppen, som hos visse forkjempere for kvinneskrift).

Den feminine værensform som det-å-bli-sett

Alt i utviklingen av den feminine habitus og i de sosiale betingelsene for dens virkeliggjøring bidrar til å gjøre den kvinnelige kroppserfaring til grensetilfellet for den universelle erfaring av kroppen-for-den-andre. Denne kroppen blir ustanselig utsatt for objektivering i de andres blikk og tale. Forholdet til ens egen kropp lar seg ikke redusere til kun et «bilde av kroppen», det vil si den subjektive forestilling (*self-image* eller *looking-glass self*) knyttet til en bestemt grad av *self-esteem* som en aktør har om sine sosiale virkninger på andre (forførelse, sjarme osv.) og som i all hovedsak konstitueres med utgangspunkt i den objektive forestilling om kroppen, en deskriptiv og normativ *feed-back* som reflekteres via andre (foreldre, likestilte osv.). En slik modell glemmer at enhver sosial struktur er til stede midt i samhandlingen, i form av skjemaer for oppfattelse og vurdering som er innskrevne i kroppen hos samhandlingens aktører. Disse skjemaene som en gruppe setter sine grunnleggende strukturer inn i (som stor/liten, sterk/svak, tykk/tynn osv.), plasserer seg opprinnelig mellom enhver aktør og dennes kropp. Dette fordi reaksjonene eller forestillingene som aktørens kropp fremkaller hos de andre, og aktørens egne oppfattelse av disse reaksjonene, selv er konstruert etter disse skjemaene: En reaksjon som frembringes av motsetningene mellom stor/liten og maskulin/feminin (som alle dommer av typen «hun er for høy til å være jente» eller «det er pinlig for en jente», eller «for en gutt betyr det ikke noe», noe som er en variant av det kabylske ordtaket «Intet kan lastes mannen») er en anledning til å tilegne seg de angjeldende skjemaene som subjektet kan vende mot sin egen kropp, og som dermed forårsaker den samme reaksjonen, og samtidig en anledning til å føle den praktiske erfaring av ens egen kropp, som skjemaene bevirker.

På dette vis er den persiperte kroppen sosialt sett dobbelt determinert. På den ene siden er den selv i sine tilsynelatende mest naturlige særtrekk

(dens størrelse, høyde, vekt, muskulatur osv.) et sosialt produkt som avhenger av sine sosiale produksjonsbetingelser gjennom ulike forholdsdelaktighet, slik som arbeidsbetingelser (og særlig deformasjonene, yrkes-skadene som avhenger av dem) og kosthold. I den kroppslige *hexis* inngår både legemets fysiske utforming («fysikken») og måten å føre den på, holdningen, opptreden, og dette blir ansett som et sant uttrykk for «personens» dype «væren» eller sanne «natur», ifølge postulatet om samsvaret mellom det «fysiske» og det «moralske» som utvikler den praktiske eller rasjonaliserte viten som muliggjør sammenknytningen av «psykologiske», «moralske» egenskaper og kroppslige eller fysiognomiske tegn (en slank og smekker kropp blir for eksempel gjerne oppfattet som tegn på en viril beherskelse av kroppslig appetitt). Men dette naturens språk, som antas å røpe både det mest skjulte og det mest sanne, er egentlig de sosiale identiteters språk. Slik blir sosial identitet naturalisert, eksempelvis i form av «vulgaritet» eller såkalt naturlig «distinksjon».

På den andre siden er disse kroppslige egenskapene tilegnet gjennom skjemaer for oppfattelse, hvis anvendelse i vurderende handlinger avhenger av posisjonen som inntas i det sosiale rom: Taksonomiene som er trådd i kraft har tendens til å sette de vanligste egenskapene hos de dominerende og de egenskaper som opptrer hyppigst blant de dominerte opp mot hverandre, ved å hierarkisere dem (mager/tykk, stor/liten, elegant/grov, lett/tung osv.).⁹⁴ Den sosiale forestillingen om sin egen kropp, som enhver aktør utvilsomt svært tidlig må ta høyde for, oppnås således gjennom bruk av en sosial taksonomi hvis prinsipp er det samme som prinsippet for kroppene den anvendes på.⁹⁵ På denne måten er blikket ikke bare en universell og abstrakt makt til å objektivere, slik Sartre vil ha det til; det er en

⁹⁴ Det er en mekanisme av dette slag Dominique Mellié kaster lys over ved å analysere ulikhetene i oppfattelsen som gutter og jenter har av forskjellen mellom menns og kvinners håndskrift (se D. Merlié, *op. cit.*).

⁹⁵ Dermed burde kroppene ha alle sjanser til å bli tillagt en strengt proposjonert verdi, beregnet ut fra posisjonen deres besittere opptrar i det sosiale rom, hvis det ikke hadde vært for at autonomien i den biologiske arvelogikken i motsetning til den sosiale arvns logikk, tidvis og unntagelsesvis sjenket de økonomisk og sosialt sett mest ubemidlede de sjeldneste kroppslige egenskaper, som for eksempel s:skjønnhet (som man ofte sier er «fatal» fordi den truer den etablerte orden), og dersom, motsatt, genetikkens tilfeldige utslag ikke stundom fratok de «store» de kroppslige, posisjons-tilknyttede attributter som skjønnhet eller storvoksthet.

symbolsk makt hvis effektivitet dels avhenger av de relative posisjoner hos den som persiperer og den som er persipert, og dels av i hvilken grad skjemaene for oppfattelse og vurdering som er iverksatt, er kjent og anerkjent av den de anvendes på.

Den praktiske kroppserfaringen utvikles når man på sin egen kropp bruker grunnleggende skjemaer som kommer av inkorporeringen av sosiale strukturer. Erfaringen blir kontinuerlig forsterket av reaksjonene som oppstår på grunnlag av de samme skjemaene, og som ens egen kropp fremkaller hos andre. Denne erfaringen utgjør ett av prinsippene som gir den enkelte aktør et varig forhold til sin egen kropp: Denne spesifikke måten å føre kroppen på, presentere den overfor andre på, er fremfor alt et uttrykk for distansen mellom den faktisk opplevde kropp og den legitime kropp. Samtidig uttrykker dette en praktisk forventning om sjansene for å lykkes i samhandlingene, en forventning som bidrar til å definere disse sjansene (gjennom trekk som vanligvis beskrives som selvsikkerhet, selvtillit, urvungethet osv.). Sannsynligheten for å oppleve forlegenhet (formen for erfaringen *par excellence* av den «fremmedgjorte kropp»), ubehag, sjenerthet eller skamfullhet i kroppen, er høyere dess større disproporsjonen er mellom den sosialt avkrevde kropp og det praktiske forhold til kroppen som blikkene og reaksjonene til de andre påbyr. Denne sannsynligheten varierer sterkt ifølge kjønn og posisjon i det sosiale rom. En rekke undersøkelser har vist at motsetningen mellom stor og liten er et av de grunnleggende prinsippene for den erfaring aktørene har av sin kropp og for all den praktiske bruk de gjør av dem, særlig plassen de tildeler dem⁹⁶ (idet mannen ifølge den rådende forestilling tildeles den dominerende posisjonen, i form av beskytteren som omslutter, overvåker, ser ned fra det høye osv.).⁹⁷ Denne motsetningen er forskjellig for hvert kjønn, og kjønnene er selv tenkt ut fra denne opposisjonen. Ifølge en logikk som også kommer frem i relasjonene mellom dominerende og dominerte innenfor det sosiale rom, og som gjør at begge parter iverksetter den samme motsetningen, men *ved å gi de forhold som settes opp mot hverandre motsatt verdi*, kan man med Seymour Fisher konstatere at mennene har en ten-

⁹⁶ Vedrørende dette punkt, se S. Fisher og C. E. Cleveland, *Body Image and Personality*, Van Nostrand, Princeton, New York 1958.

⁹⁷ Om denne omsluttende beskytterrelasjonen, slik den kommer til uttrykk i reklamen, se E. Goffman, «Ritualiseringen av femininiteten», *Actes de la recherches en sciences sociales*, 14, 1977, s. 34–50.

dens til å være utilfredse med deler av kroppen som de anser for å være «for små», mens kvinnene for sin del snarere retter sin kritikk mot steder på kroppen som forekommer dem å være «for store».

Den maskuline dominans, som konstituerer kvinner som symbolske objekter, hvis væren (*esse*) er det å bli sett (*percipi*), holder kvinnene i en tilstand av kontinuerlig kroppslig usikkerhet, eller snarere av symbolsk avhengighet: De eksisterer først og fremst i og med de andres blikk, det vil si som *objekter* som er imøtekomende, tiltrekkende og disponible. Man forventer av dem at de skal være «feminine», det vil si smilende, sympatiske, oppmerksomme, føyelige, diskrete, tilbakeholdne eller for den saks skyld selvutslettende. Og den såkalte femininitet er ofte ikke annet enn en form for ettergivenhet overfor maskuline forventninger, virkelige eller antatte, særlig i sammenheng med konsolideringen av ego. Som en konsekvens av dette tenderer avhengighetsforholdet til andre (og ikke bare menn) mot å bli konstitutivt for deres vesen.

Denne *heteronomien* er prinsippet for disposisjoner som for eksempel ønsket om å tiltrekke seg oppmerksomhet og å behage, tidvis betegnet som koketteri, eller tilbøyeligheten til å forvente mye av kjærligheten, som ifølge Sartre er det eneste som er istand til å skape følelsen av berettigelse i de mest tilfeldige særtrekk i ens væren, først og fremst i ens kropp.⁹⁸ Kvinnene har ustanselig andres blikk rettet mot seg og er dømt til kontinuerlig å føle avstanden mellom den virkelige kroppen, som de er lenket til, og den ideelle kroppen som de uopphørlig forsøker å nærme seg.⁹⁹ Ved at de har behov for de andres blikk for å konstituere seg selv, blir de i sin praksis alltid ledet av den forventede vurdering av prisen som deres kroppslige fremtreden, deres måte å føre og å presentere kroppen på kan komme

⁹⁸ Om kvinner har en særlig hang til romantisk kjærlighet, er det utvilsomt til dels fordi de har en særskilt interesse av den: Bortsett fra at den lover dem å frigjøre dem fra den maskuline dominans, tilbyr den dem både i sin mest ordinære utgave med ekteskapet, hvor de i de maskuline samfunnene sirkulerer fra det lave til det høye, såvel som i de ekstraordinære formene veien (ofte den eneste) til sosial oppstigning.

⁹⁹ De kosmetiske behandlingene som opptar masser av tid, penger og energi (klassemessig differensiert) finner sitt ytterpunkt i den estetiske kirurgien, som er blitt en enorm industri i USA (en og en halv million personer tyr hvert år til slike tjenester – se S. Bordo, *Unbearable Weight, Feminism, Western Culture and the Body*, University of California Press, Berkeley 1993, s. 25).

til å få (derav en mer eller mindre tydelig tendens til selvkritikk og inkorporering av den sosiale dom i form av kroppslig sjenanse eller forlegenhet).

Småborgerskapet er i kraft av sin posisjon i det sosiale rommet særlig utsatt for det sosiale blikkets angstfremkallende virkninger. Derfor er det her kvinner når den ekstreme form for symbolsk fremmedgjøring. (Det innebærer at effektene av sosial posisjon i visse tilfeller, som her, kan forsterke kjønnseffektene, eller i andre tilfeller, formilde dem, men tilsynelatende aldri annullere dem). Derimot kan en intensiv utøvelse av en sportsgren hos kvinnene forårsake en dyptgripende forvandling av den subjektive og den objektive kroppserfaringen: Ved å opphøre å eksistere utelukkende for den andre eller, noe som går ut på det samme, for speilet (et redskap som muliggjør ikke bare det å se seg selv, men også å forsøke og se hvordan man blir sett og å fremstå slik man ønsker å bli sett), opphøre å være bare en ting laget for å bli sett på eller som må betraktes for å forberede den på å bli sett, så omskaper kroppen seg fra å være kropp for den andre til å bli kropp for seg selv, fra passiv og behandlet til aktiv og handlende. De kvinner som bryter med den underforståtte disponibilitetsrelasjonen og som på et vis tar tilbake sitt eget kroppsbilde og i samme bevegelse sin egen kropp, fremstår imidlertid i mennenes øyne som «ufeminine», endog lesbiske – idet en hevdelse av intellektuell uavhengighet, som også kan komme til kroppslig uttrykk, har helt tilsvarende virkninger.¹⁰⁰ Mer allment gjør adgangen til en hvilken som helst form for makt, at kvinnene settes i en *double bind*-posisjon: Dersom de opptrer som menn, risikerer de å miste sine obligatoriske «feminine» attributter og de setter spørsmålstegn ved mennenes naturlige rett til maktposisjoner; dersom de opptrer som kvinner, virker de uegnede og ikke tilpasset situasjonen. Disse selvmotsigende forventningene avløser bare de forventninger kvinnene strukturelt sett er utsatt for som objekter tilbudt på markedet for de symbolske goder. Kvinnene oppmuntres til å gjøre alt for å behage og forføre og oppfordres samtidig til å avvise forførelsesmanøvrene som denne formen for foreløpig underkastelse under det maskuline blikkets dom kan synes å ha utløst. Denne selvmotsigende kombinasjonen av tillukking og åpning, tilbakeholdenhet og forførelse, er vanskelig å realisere, all den

¹⁰⁰ Se C. A. MacKinnon, *op.cit.*, s. 121 ff.

stund den er underkastet vurdering hos mennene, som ubevisst eller med vilje kan begå fortolkningsfeil. Som en kvinnelig informant bemerket, er det slik kvinner i forbindelse med seksuelle vittigheter ofte ikke har noe annet alternativ enn enten å la seg utelukke eller å delta, i det minste passivt, for å forsøke å bli integrert, men da risikerer de at de ikke lenger kan protestere hvis de blir ofre for kjønnsdiskriminering eller seksuell trakassering.

Sandra Lee Bartky, som har lagt frem en av de skarpeste beskrivelsene av feminin kroppserfaring, forekommer meg å ta feil når hun lar det utvilsomt svært viktige «mote-skjønnhetens kompleks» (*fashion beauty complex*) være eneste opphav til innprentingen av «dyp angst for kroppen» og «gjennomtrengende følelse av kroppslig uverdighet» på kvinner.¹⁰¹ Selv om disse institusjonenes store betydning er ubestridelig, kan det ikke dreie seg om noe annet enn en forsterking av virkningen av det grunnleggende forhold som innsetter kvinnen i posisjonen som det-å-bli-sett, dømt til å oppfatte seg selv gjennom dominerende, altså maskuline kategorier. Og for å forstå det kvinnelige begjærets «masochistiske dimensjon», det vil si den art «erotisering av sosiale dominansrelasjoner»¹⁰² som, igjen med Sandra Lee Bartkys ord, gjør at «for mange kvinner er en dominerende status hos menn opphissende»,¹⁰³ må man anta at kvinnene ber mennene (og dessuten, sekundært, institusjonene bak «moteskjønnhetens kompleks») om å gi dem påskudd til å redusere «følelsen av kroppslig utilstrekkelighet». Og man kan anta at blikket til de mektige, de som utøver autoritet, særlig overfor andre menn, er særdeles skikket til å fylle denne forsikringsfunksjonen.¹⁰⁴

¹⁰¹ S. Lee Bartky, *Femininity and Domination, Studies in the Phenomenology of Oppression*, Routledge, New York/London 1990, s. 41.

¹⁰² *ibid.*, s. 51.

¹⁰³ *ibid.* («For many women, dominance in men is exiting»), og dessuten s. 47.

¹⁰⁴ Den dominerende har vel å merke makten til å påtvinge andre sitt eget syn på seg selv som objektivt og kollektivt (et ekstremt eksempel er rytterstatuer eller kongeportretter), til å oppnå av andre at de, som i kjærligheten eller den religiøse tro, avgir deres generiske objektiveringsmakt, og han konstituerer seg således som absolutt subjekt, uten noe ytre, fullstendig berettiget til å eksistere slik han eksisterer.

Det feminine syn på det maskuline syn

Strukturen utøver sitt press på begge ledd i dominansrelasjonen, altså også på de dominerende selv, som kan dra fordel av det samtidig med at de, ifølge Marx blir «dominert av sin egen dominans». Dette skyldes, som det allerede fremgår tydelig nok av alle spillene tilknyttet motsetningen mellom stor og liten, at de dominerende ikke kan unngå å anvende de ubevisste skjemaene på seg selv, det vil si på sine kropp og på alt hva de er og alt hva de gjør. I deres tilfelle utvikler disse skjemaene enorme krav, noe kvinnene som ikke ønsker ektemenn mindre enn dem selv, fornemmer og stilltiende anerkjenner. Vi må derfor analysere selvmotsigelsene i den maskuline erfaring av dominansen, og det ved å henvende oss til Virginia Woolf, men mindre til forfatteren av de inntil det kjedsommelige siterte feministiske klassikerne *A Room of One's Own* eller *Three Guineas*, enn til romanforfatteren av *To the Lighthouse*.¹⁰⁵ Utvilsomt takket være anamnesen som skrivarbeidet bringer,¹⁰⁶ gir denne romanen en levende beskrivelse av relasjonene mellom kjønnene, en beskrivelse som er fri for alle de klisjeer om kjønn, penger og makt som til stadighet forekommer i hennes mer teoretiske tekster. Man kan faktisk i denne fortellingens bakgrunnsplan oppdage en uforlignelig klarsynt levendegjøring av det feminine blikket, som selv er et særskilt klarsyn når det gjelder den type desperate og i sin triumferende ubevissthet temmelig patetiske anstrengelse som enhver mann må gjøre for å være på høyde med den barnslige forestillingen om hva en mann er.

Det er dette foruroligede og overbærende klarsyn som Virginia Woolf fremstiller allerede på romanens første sider, hvor fru Ramsay frykter at

¹⁰⁵[*A Room of One's Own*, The Hogarth Press, London 1929, no. overs.: *Et eget rom*, overs. av Daisy Scheldrup, Gyldendal, Oslo 1976; *Three Guineas*, The Hogarth Press, London 1938; *To the Lighthouse*, The Hogarth Press, London 1927, no. overs.: *De drog til fyret*, overs. av Peter magnus, Ernst G. Mortensens forlag, Oslo 1948, og *Til fyret*, overs. av Merete Alfsen, Pax, Oslo 1995. I det følgende siteres det fra Alfsens oversettelse av *To the Lighthouse*. O.a.].

¹⁰⁶ Virginia Woolf var seg bevisst dette paradokset, som ikke overrasker andre enn dem som har et reduktivt syn på litteraturen og dens særegne veier til sannheten: «I prefer, where truth is important, to write fiction» (V. Woolf, *The Pargiters*, Harcourt, Brace, Jovanovich, New York 1977, s. 9). Eller som her: «Fiction here is likely to contain more truth than fact» (V. Woolf, *A Room of One's Own*, Leonard and Virginia Woolf, London 1935, s. 7).

noen skal ha overhørt hennes mann. Det er faktisk sannsynlig at flesteparten av leserne, særlig mannlige, i motsetning til fru Ramsay, ved første gangs gjennomlesning ikke forstår eller ikke engang oppfatter den merkelige og til og med litt latterlige situasjon som Ramsay har kommet i: «Plutselig lød det et høyt skrik, som fra en søvngjenger i ferd med å våkne, noe om at 'skuddene smalt og sved' sunget med voldsom kraft inn rett inni øret på henne, så hun snudde seg urolig for å se om noen hadde hørt ham.»¹⁰⁷ Det er også sannsynlig at de forstår like lite når Ramsay noen sider lenger ut blir overrasket av to andre personer, Lily Briscoe og hennes venn. Kun litt etter litt, gjennom ulike synsvinkler som forskjellige personer kan ha hatt på det, er det at disse leserne forstår Ramsays oppførsel og hans hustrus bekymring for ham: «Og hun var redd for at denne uvanen med å snakke eller deklamere høyt fikk stadig større makt over ham, for iblant ble det pinlig.»¹⁰⁸ Den samme Ramsay som fra romanens første side har fremstått som en formidabel maskulin og paternalisk person, blir tatt på fersk gjerning i barnestreker.

Hele hans persons logikk ligger i denne tilsynelatende selvmotsigelsen. Liksom den arkaiske konge som Benveniste omtaler i *Vocabulaire des institutions indo-européennes*, er Ramsay den hvis ord fremstår som *domsausigelser*; den som med en setning kan tilintetgjøre den «usedvanlige glede» hos sin seks år gamle sønn James, som er fullstendig oppslukt av turen til fyret neste morgen («Men, sa faren og stanset foran stuevinduet, det blir ikke pent vær»). Hans forutsigelser har evnen til å bekrefte seg selv, i konkret forstand, det vil si bli til sannhet: Enten ved at de opptrer som ordre, velsignelser eller forbannelser som på magisk vis får det de utsier til å skje, eller, med en uendelig mye mer skremmende effekt, ved at de simpelthen forkynner det som varsles i tegn som kun er tilgjengelige for den nærmest guddommelige visjonæres fremsynthet, en visjonær som er istand til å gi verden mening, forsterke de naturlige eller sosiale naturlovenes kraft ved å vende dem om til fornufts- og erfaringslover, til vitenskapens og visdommens på én gang rasjonelle og fornuftige utsagn. Som vitenskapelig

¹⁰⁷ Virginia Woolf, *Til fyret*, s. 22. Selv om man ved lesning av romanen kun gradvis oppdager det og forstår det, bør man vite at herr Ramsay, en professor omgitt av studenter og kolleger, blir overrasket mens han er iferd med å deklamere høyt fra Tennysons berømte dikt «The Charge of the Light Brigade».

¹⁰⁸ *ibid.*, s. 73–74.

forutsigelse henviser den faderlige profetiens imperative konstatering fremtiden til fortiden; som en visdommens fremsynthet lar konstateringen denne fremdeles uvirkelige fremtiden bli bekreftet av erfaringen og av den absolutte konformisme som erfaringen innebærer.

Det er hovedsakelig ved hjelp av den person som har monopol på den legitime symbolske vold (og ikke bare den seksuelle makt) innenfor familien at den psykosomatiske handling som leder til somatisering av loven, utøves. De faderlige ord har en magisk virkning av konstituering, av skapende benevnelse, fordi de taler direkte til kroppen som, noe Freud bemerker, tar metaforene bokstavelig. Og når «kallet» vanligvis forekommer å passe så forbausende godt til de faktisk tilgjengelige plasser (ifølge kjønn, men også ifølge medfødt rang og en rekke andre variabler), skyldes dette utvilsomt for en stor del *paterna potestas'* ytringer og dommer, som bidrar så sterkt til å forme disse kallene. For selv når disse synes å komme av et tilfeldig forgodtbefinnende, stammer de fra en personlighet som selv er formet av og for nødvendighetens sensur, og av den grunn tilbøyelig til å ha realitetsprinsippet som sitt lystprinsipp.

Som ubetinget tilslutning til tingenes orden står den faderlige skarphet i motsetning til den moderlige forståelse, som mot den faderlige dom innvender en benektelse av nødvendigheten og en bekreftelse av kontingensen basert på en ren trosakt – «Men det *kan* da godt bli pent vær – jeg *tror* det blir pent»¹⁰⁹ – og som åpenlyst tilslutter seg begjærets og lystens lov, men med et dobbelt forbehold overfor realitetsprinsippet: «'Javisst, hvis det blir pent vær i morgen', sa fru Ramsay. 'Men da må du opp med solen,' la hun til». Farens *nei* har ikke behov for å uttrykkes, heller ikke rettferdiggjøres: For et fornuftig vesen («Vær fornuftig», «Senere vil du forstå») finnes det ikke noe annet valg enn ordløst å bøye seg for tingenes *force majeure*. Det faderlige ord er aldri så grusomt i sin nådeløse bekymring som når det situerer seg innenfor logikken i en forebyggende forutsigelse. Denne forutsigelsen varsler den skremmende fremtiden bare for å besverge den («din utgang blir ond», «du vanærer oss alle», «du får aldri artium», osv.) og når kjensgjerningene bekrefter den gir den anledning til et triumferende tilbakeblikk («jeg sa det jo til deg»), en desillusjonert kompensasjon for den smerte som er forårsaket av skuffelsen over ikke å ha blitt bragt ut av villfarelsen («jeg håpet du ville gjøre mine ord til skamme»).

¹⁰⁹ *ibid.*, s. 10 (mine uth.).

Denne gledesdrepende realismen som er delaktig i verdens orden, utløser hatet mot faren, et hat som i likhet med ungdomsopprøret er mindre rettet mot nødvendigheten som farens tale pretenderer å avsløre, enn mot den allmektige farens vilkårlige tilslutning til denne nødvendigheten, hvorigjennom han bekrefter sin svakhet: Svakheten i den resignerte delaktigheten som uten motstand stilltiende aksepteres; svakheten i ettergivenheten som finner tilfredsstillelse og velbehag i den grusomme gleden det er å *desillusjonere*, det vil si å dele sin egen desillusjon, sin egen resignasjon, sitt eget nederlag med andre: «Hadde James hatt en øks for hånden, en ildtrang, et hvilket som helst redskap som hadde kunnet flenge hull i farens bryst og drepe ham på flekken, så ville han ha grepet det. Så voldsomme var følelsene Ramsay vekket hos barna sine ved sitt blotte nærvær; når han stod der, som nå, *tynn* som en *kniv*, *skarp* som en *knivsegg*, med et sarkastisk smil, ikke bare fordi han likte å frata sin sønn hans illusjoner og latterliggjøre sin kone, som var ti tusen ganger bedre enn ham på alle måter (mente James), men også på grunn av hemmelig selvtilfredshet med sitt eget *ufeilbarlige* skjønn.»¹¹⁰ Barndommens og ungdommens mest radikale opprør er kanskje mindre vendt mot faren enn mot spontant å underkaste seg den underkastede faren, mot den første tilbøyeligheten til å adlyde ham og innordne seg etter hans fornuft.

Takket være ubestemtheten som bruken av inndirekte tale muliggjør, går man på dette punktet i romanen umerkelig fra barnas synsvinkel på faren til farens synsvinkel på seg selv. En synsvinkel som i realiteten ikke har noe som helst personlig ved seg, fordi den er den dominerende og legitime synsvinkel. Slik er denne synsvinkel ikke annet enn den høye tanke om seg selv som en mann har rett og plikt til å utforme, for i sin væren å realisere den forpliktelse som den sosiale verden pålegger ham – her manns- og farsidealet som han *skylder seg selv å realisere*: «Det han sa, var sant. Det var alltid sant. Han var ute av stand til å si noe usant; pyntet aldri på et faktum; endret aldri på et ubehagelig ord for å glede eller tekkes noe menneske, minst av alt sine egne barn, som, sprunget ut av hans lender som de var, måtte lære seg fra barnsben av at livet er hardt; fakta urokkelige; og at ferden mot det ukjente landet der våre lyseste håp sløkkes, våre skrøpeligste farkoster strander i mørket (her *rettet gjerne Ramsay ryg-*

¹¹⁰ *ibid.*, (min uth.).

gen og myste med de små blå øynene mot horisonten), krever, fremfor alt, mot, sannferdighet og utholdenhet.»¹¹¹

Sett i dette lys er Ramsays uberettigede hårdhet ikke lenger utslag av en så egoistisk drift som gleden ved å desillusjonere. Den er den frie bekreftelsen av et valg, av rettskaffenheten og av farskjærligheten i egentlig forstand. Denne farskjærligheten nekter å overgi seg til en skyldberynget letthet i en feminin og blindt moderlig overbærenhet, men forplikter seg derimot til å gi uttrykk for verdens nødvendighet i dens mest nådeløse form. Det er utvilsomt dette som ligger i metaforer som kniven eller knivseggen, som en naivt freudiansk fortolkning ville forflåte. Som hos kabylenene knytter disse metaforene den maskuline rolle – for en gangs skyld melder de teatraliske ordene eller metaforene seg – til det å skjære, utøve vold og drap, det vil si til en kulturell orden som er konstruert mot den opprinnelige sammensmeltningen med den moderlige natur, mot ulike former for likegyldighet og mot den feminine naturens drifter og tilskyndelser. Vi begynner å mistenke også bøddelen for å være et offer og det fadelige ord, nettopp på grunn av dets slagkraft, for å stå i fare for å gjøre det sannsynlige om til skjebne.

Og denne følelsen kan ikke annet enn å styrkes når man oppdager at den ubøyelige faren, som med en ugjenkallelig setning dreper sin sønns drømmer, er blitt overrasket i ferd med å leke som et barn, gjennom å overgi til dem som slik befant seg «på private enemerker», Lily Briscoe og hennes venn, «noe det ikke var meningen at de skulle se»:¹¹² fantasmene i *libido academica* som uttrykker seg metaforisk i krigsleker. Men vi må i sin helhet referere den lange dagdrømmen som Tennysons dikt utløser hos Ramsay og hvor levendegjøringen av krigseventyret – stormangrepet i dødens dal, det tapte slag og hærførerens heltomot («Men han aktet ikke å dø liggende; han skulle finne seg et fremspring i fjellet, og der, med blikket vendt mot stormen, idet han like til det siste prøvde å trenge gjennom mørket, skulle han dø stående.») – på en intim måte blander seg med den engstelige tanke om filosofens posthume skjebne («Z nås kun én gang av én mann i hver generasjon», «Han kom aldri til å nå R»): «Hvor mange menn blant tusen millioner er det tross alt, spurte han seg selv, som når Z? En leder for en dødsdømt ekspedisjon må ha lov til å spørre seg om det, og

¹¹¹ *ibid.*, (min uth.).

¹¹² *ibid.*, s. 24.

svare, uten å svike dem han er anfører for: 'Kanskje én.' *Én i hver generasjon.* Kan han da klandres for at han ikke er denne ene? forutsatt at han har kjempet oppriktig, *gitt alt han har maktet*, til han ikke hadde mer å gi? Og hvor lenge vil *hans berømmelse* vare? Det er tillatt selv for en døende helt å tenke, før han dør, på hvilket ettermæle han får. Hans berømmelse vil kanskje vare i to tusen år. [...] Hvem kunne da klandre anføreren for denne fortapte flokk, som tross alt har klatret *så høyt* at de ser tiden legge alt øde og stjerner slokne, om han, før døden gjør lemmene stive og urørlige, med overlegg løfter sine valne fingrer til *pannen* og *retter skuldrene*, slik at unnsetningsekspedisjonen, når den kommer, skal finne ham død på sin post, som en tapper soldat? Ramsay *rettet skuldrene* og stod *stiv og strunk* ved siden av urnen. Hvem kan klandre ham om han står slik et øyeblikk og lar tankene dvele ved *berømmelse*, ved unnsetningsekspedisjoner, ved *varder* reist over hans levninger av *takknemlige disipler*? Hvem kan til syvende og sist klandre anføreren for en ekspedisjon dømt til undergang [...].¹¹³

Fading-teknikken som Virginia Woolf var så glad i, gjør her underverker. Krigseventyret og det ry som ærer det, er en metafor for det intellektuelle eventyr og for den berømmelsens symbolske kapital som det søker. Slik gjør den lekende *illusio* det mulig på en høyere grad av av-realisering og dermed til en lavere omkostning, å gjenskape den akademiske *illusio* i det alminnelige liv, med dens vitale innsatser og lidenskapelige investeringer – alt det som oppildner diskusjonene mellom Ramsay og hans elever: Krigseventyret muliggjør det delvise og kontrollerte avkall som er nødvendig for å akseptere og overvinne desillusjonen («Han var ikke noe geni; han påberopte seg ikke det»),¹¹⁴ mens det samtidig bevarer den fundamentale *illusio*, investeringen i selve spillet, overbevisningen om at spillet tross alt er verdt å spille til ende og etter spillereglene (fordi når alt kommer til alt kan den siste menige soldat i det minste alltid «dø stående» ...). Denne vesentlige investeringen, hvis uttrykk essensielt sett er *holdningsmessig*, utføres i de kroppslige posisjoner, posisjoner eller gestikulasjoner som alltid er orientert i retning av rankhet, rettlinjethet eller oppreisning av kroppen eller dens symbolske substitutter, eksempelvis varden eller statuen.

¹¹³ *ibid.*, s. 39–40 (mine uth.). Her bør jeg igjen nevne denne *libido academica* som kan komme til uttrykk i ly av litterær nøytralisering, og som ligger til grunn for analysene av det universitære felt i *Homo academicus* (P. Bourdieu, Éditions de Minuit, Paris 1984).

¹¹⁴ Virginia Woolf, *Til fyret*, s. 39.

Den opprinnelige *illusio*, som er konstitutiv for maskuliniteten, ligger utvilsomt til grunn for *libido dominandi* i alle de forskjellige former som den antar innenfor ulike felt.¹¹⁵ Den er det som gjør at menn (i motsetning til kvinner) er sosialt instituert og instruert på en slik måte at de i likhet med barn lar seg rive med av ethvert spill som de sosialt blir anvist og hvis form *par excellence* er krigen. Ved å la seg overraske i en dagdrøm som røper den barnslige forfølgeligheten i hans dypeste investeringer, avslører Ramsay med ett at spillene han i likhet med andre menn beskjeftiger seg med er barnestreker – som man ikke oppfatter i sin egentlighet fordi *den kollektive himmelige forståelse* tilfører dem de allmenne selvfølghetenes nødvendighet og realitet. Blant de spill som konstituerer den sosiale eksistens, er de som går for å være seriøse reservert menn, mens kvinnene er henvist til barna og barnslighetene («[...] lamslått og blindet, med bøyd hode ... uten å ta til motmæle. Det var ingenting hun kunne si.»).¹¹⁶ Dette bidrar til at man glemmer at mannen også er et barn som leker mann. Den felles fremmedgjøring ligger til grunn for det særlige privilegium: Det er fordi menn er oppdratt til å anerkjenne de sosiale spillene hvor insatsen er en eller annen form for dominans, og fordi de svært tidlig og særlig gjennom initieringsritene blir utpekt til å være dominerende, og i kraft av dette blir utstyrt med *libido dominandi*, at de har det tveeggede privilegium å kunne hengi seg til dominansspill.

På sin side har kvinnene det *fullt ut negative* privilegium ikke å la seg dupere av spillene hvor det kjempes om privilegiene, og oftest ikke å bli fanget opp av dem, i det minste ikke direkte, i førsteperson. De kan til og med se forfølgeligheten i disse spillene og, all den tid de ikke er engasjert i dem gjennom andre, kan de med en munter overbærenhet betrakte «manne-barnets» desperate anstrengelser for å spille mann, samt den barnlige fortvilelse som hans nederlag kaster ham ut i. På det mest seriøse spill kan de ha det samme distanserte blikket som hos en tilskuer som fra land betrakter en storm – noe som kan gjøre at kvinnene blir oppfattet som overfladiske og ute av stand til å interessere seg for seriøse saker, slikt som politikk. Men fordi denne avstanden faktisk er en dominansvirkning, er

¹¹⁵ Se P. Bourdieu, *Méditations pascaliennes*, Éditions du Seuil, Paris 1997, s. 199, ff. [No. overs. v. Annick Prieur og Erik Ringen: Pierre Bourdieu, *Meditasjoner*, Pax, Oslo 1999, s. 171 ff. O.a.]

¹¹⁶ Virginia Woolf, *Til fyret*, s. 36.

kvinnene så godt som alltid dømt til å delta i spillet, gjennom en følelsesmessig solidaritet med spilleren. Dette innebærer imidlertid ikke en virkelig intellektuell og følelsesmessig deltagelse i spillet, men gjør dem temmelig ofte til uforbeholdne supportere, som imidlertid er dårlig informerte om spilllets og innsatsenes realitet.¹¹⁷

Det er derfor fru Ramsay umiddelbart forstår den pinlige situasjonen hennes mann har havnet i ved høylytt å fremføre «The Charge of the Light Brigade». Hun er mindre redd for den smerte som kunne bli ham til del gjennom det pinlige i å bli overrasket slik, enn for den som ligger til grunn for hans underlige oppførsel. Hele hennes holdning viser det, når han, den strenge faren – som var såret og således redusert til det store barn han egentlig var – som kort tid forut hadde gitt etter for sin (kompensatoriske) lyst til å «frata sin sønn hans illusjoner og latterliggjøre sin kone»,¹¹⁸ kommer for å be om hennes medfølelse for en smerte skapt av *illusio* og av desillusjonen: «Hun strøk James over håret; hun overførte til ham det hun følte for sin mann».¹¹⁹ Gjennom en av disse fortetningene som den praktiske logikk muliggjør, identifiserer fru Ramsay den lille mannen som nettopp har oppdaget virkelighetens uutholdelige negativitet med den voksne som aksepterer å utlevere den fulle sannhet om det tilsynelatende overdrevne kaos som hans «nederlag» har kastet ham inn i. Dette gjør hun med en kjærlig beskyttende gestus som hele hennes sosiale vesen forutbestemmer henne til og forbereder henne på.¹²⁰ Ved uttrykkelig å fremsette sin dom vedrørende turen til fyret og ved å be fru Ramsay om forlatelse for brutaliteten han hadde utvist (han stikker «litt forlegen kvisten borti sønnens bare legger»); han foreslår «meget spakt» å gå ned og

¹¹⁷ Dette kommer særlig tydelig til syne gjennom det engasjement som unge kvinner fra de almuende klasser har i de sportslige lidenskapene hos «sine menn» – og som på grunn av dets avgjørende og følelsesmessige karakter ikke kan fremstå for mennene som noe annet enn frivolt, endog absurd, for øvrig på samme måte som den motsatte holdning, som er mer vanlig etter at man er gift, den sjalu fiendtligheten overfor lidenskaper for ting de ikke har adgang til.

¹¹⁸ Virginia Woolf, *Til fyret*, s. 10.

¹¹⁹ *ibid.*, s. 35.

¹²⁰ Fru Ramsays beskyttende funksjon er gjentatte ganger tydeliggjort, særlig gjennom metaforen med hønen som slår med vingene for å forsvare sine kyllinger (*ibid.*, bl.a. s. 26): «I grunnen sto hele det motsatte kjønn under hennes beskyttelse; av årsaker hun ikke kunne redegjøre for» (s. 12, min u.str., samt s. 42).

spørre kystvakten til råds), avslører Ramsay helt tydelig at hans barske avvissning henger sammen med den latterlige scenen og spillet omkring *illusio* og desillusjon.¹²¹ Selv om hun sørger for å skjule sin klarsynthet, utvilsomt for å beskytte sin manns verdighet, vet fru Ramsay utmerket godt at den nådeløse domsavsigelsen kommer fra et ynkerdig vesen som selv er offer for realitetenes ubønhørlige dommer, og som har behov for trøst. Senere oppdager man at hun utmerket godt kjente til det svake punkt hvor hennes mann til enhver tid kunne rammes: «'Jo, men hvor lenge tror De det varer?' var det en som sa. Det var som om hun hadde noen dirrende følehorn som oppfanget visse setninger og tvang henne til oppmerksomhet. Dette var en slik setning. Hun været fare. Et spørsmål som det ville ganske sikkert føre til at det ble sagt noe som minte hennes mann om at han var mislykket. Hvor lenge kom bøkene hans til å bli lest – ville han straks tenke.»¹²² Men kanskje faller hun således for en siste strategi, den ulykkelige mannens strategi, der han spiller barn og slik er garantert å vekke de disposisjoner for moderlig medfølelse som med en særlig status tildeles kvinnene.¹²³

Her burde vi gjengi den enestående underforståtte dialogen hvor fru Ramsay hele tiden skåner sin mann, først ved å akseptere den ekteskape-lige scenens tilsynelatende innsats, i stedet for eksempelvis å støtte seg på misforholdet mellom Ramsays sinne og dets uttalte årsak. Hver og én av de tilsynelatende harmløse setningene fra de to samtalepartnere setter langt større og mer fundamentale innsatser på spill, og begge de to motstanderne/partnere vet om det, takket være sin inderlige og nesten fullkomne kjennskap til hverandre. Gjennom begges delaktighet i forståelsen blir det mulig for dem ut fra *ingenting* å inngå definitive konflikter med hverandre om *alt*. Denne logikken med *alt og ingenting* gir samtalepartnere friheten til i ethvert øyeblikk å velge den mest totale mangel på forståelse, som reduserer den andres tale til meningsløshet ved å tilbakeføre den til dens tilsynelatende emne (her morgendagens vær), eller den

¹²¹ *ibid.*, s. 37.

¹²² *ibid.*, s. 108.

¹²³ Man har ofte kunnet konstatere at kvinner fyller en rensende og nærmest terapeutisk funksjon i reguleringen av menns følelsesliv, ved å roe ned deres sinne, hjelpe dem til å akseptere livets urettferdighet eller vanskeligheter (se f.eks. N. M. Henley, *op.cit.*, s. 85).

like totale forståelsen, som er den stilltiende betingelsen for den underforståtte disputten og dessuten for forsoningen. «Det var helt utenkelig at de kunne dra til fyret i morgen, bjeffet Ramsay hissig. Hvordan kunne han vite det? spurte hun. Det hendte da ofte at vinden snudde. Det fullstendig irrasjonelle i denne bemerkningen, kvinners ufattelige dårskap, brakte ham i harnisk. Her hadde han ridd gjennom dødens dal, blitt splintret og knust; og så gjorde hun vold på fakta, kastet hans barn blå i øynene, ja satt der og løy! Han trampet i steintrinnet. 'Pokker ta deg,' sa han. Men hva var det egentlig hun hadde sagt? Bare at det kanskje ble pent vær i morgen. Og det kunne da hende. Nei, ikke med fallende barometer og vind mot vest.»¹²⁴

Fru Ramsays usedvanlige klarsynthet skyldes hennes vilkår som kvinne. Når hun for eksempel overhører en av disse diskusjonene mellom menn om emner som er like overfladisk seriøse som kubikkrotter eller kvadratrotter, Voltaire og Madame de Staël, Napoleons karakter eller det franske systemet for jordbesittelse, er det denne klarsyntheten som gjør det mulig for henne å «avsløre hver enkelt person og deres tanker og følelser».¹²⁵ Siden hun er fremmed overfor de maskuline spillene og den besatte lovprisningen av jeget og av dets sosiale drifter som spillene påvinger, ser hun helt naturlig at de tilsynelatende reneste og mest lidenskapelige posisjoner for eller imot Walter Scott ofte ikke har annet prinsipp enn et ønske om å «gjøre seg gjeldende» og stille seg selv i forgrunnen (nok en av disse fundamentale kroppsbevegelsene, nær kabylenernes «ansikt til ansikt»), som tilfellet er med Tansley, en annen inkarnasjon av den maskuline egoismen: «han hadde behov for å gjøre seg gjeldende, og slik kom det til å være helt til han fikk professoratet sitt eller ble gift, og ikke lenger var nødt til å si 'jeg – jeg – jeg' hele tiden. For det var i bunn og grunn det hans kritikk av stakkars sir Walter kokte ned til, eller kanskje det var Jane Austen: 'Jeg – jeg – jeg.' Han tenkte på seg selv og hvilket inntrykk han gjorde, hun hørte det på stemmen hans, på intensiteten, på usikkerheten. Det ville hjelpe når han ble anerkjent.»¹²⁶

¹²⁴ Virginia Woolf, *Til fyret*, s. 36.

¹²⁵ *ibid.*, s. 108.

¹²⁶ *ibid.*, s. 107–108.

Kvinnene er faktisk sjelden så fri fra all avhengighet, om ikke fra de sosiale spill, så i det minste med hensyn til de menn som spiller dem, at de kan drive desillusjoneringen så langt som til denne art lett nedlatende medfølelse for den maskuline *illusio*. Hele deres oppdragelse forbereder dem tvert om på å tre inn i spillet *etter bemyndigelse*, det vil si i en posisjon som på én gang er utvendig og underkastet, og på å tillegge den maskuline *bekymring*, slik fru Ramsay gjør, en slags kjærlig oppmerksomhet og fortlørlig forståelse, som *også* frembringer en dyp trygghetsfølelse.¹²⁷ Men selv om de er utelukket fra maktspillene, blir de forberedt på å delta gjennom menn som er engasjert i dem, enten det dreier seg om deres ektemenn eller, som med fru Ramsay, om deres sønner: «[...] slik at hans mor, som så på at han styrte saksen omhyggelig rundt kjøleskapet, så ham for seg i skarlagen og hermelin i retten, eller som ansvarlig for en krevende og avgjørende beslutning i en nasjonal krisesituasjon.»¹²⁸

Prinsippet for disse affektive disposisjonene ligger i den status som er tillagt kvinnene i fordelingen av arbeidet med dominansen: «Kvinnene» sier Kant, «kan ikke personlig forsvare sine sivile rettigheter og anliggender mer enn det tilkommer dem å gå i krigen; de kan bare gjøre det gjennom en *representant*.»¹²⁹ Forsakelsen som Kant tillegger kvinnenens natur, er innskrevet i det dypeste lag av de disposisjoner som konstituerer habitus, som en annen natur som tydeligst fremviser sin tilsynelatende naturlighet

¹²⁷ Tallrike spørreundersøkelser har vist at kvinner er tilbøyelige til å vurdere sin egen grad av vellykkethet alt etter ektemannens vellykkethet.

¹²⁸ Virginia Woolf, *Til fyret*, s. 9–10.

¹²⁹ Det er åpenbart at Otto Weininger gjorde rett i å henvise til Kants filosofi når han etter å ha bebredet kvinnene for den letthet med hvilken de frasier seg sitt navn og tar ektemannens, konkluderer med at «kvinnen er essensielt uten navn og det fordi hun av natur mangler personlighet». I tekstens fortsettelse, gjennom en assosiasjon i det sosialt ubevisste, beveger Kant seg fra kvinnene til «massene» (som tradisjonelt betraktes som feminine), og fra forsakelsen som er innskrevet i nødvendigheten av å delegerer makt til den «føyelighet» som leder folkene til å bøye av til fordel for «landsfedre» (I. Kant, *Anthropologie du point du vue pragmatique*, fransk overs. v. M. Foucault, Vrin, Paris 1964, s. 77. [Orig. tittel: *Antropologie in pragmatischer Hinsicht*; eng. overs. v. Mary J. Gregor, *Anthropology from a Pragmatic Point of View*, Martinus Nijhoff, Haag 1974, og alt. eng. overs. v. V. L. Dowdell, *Anthropology from a Pragmatic Point of View*, Southern Illinois University Press, Carbondale, Ill. 1978. O.a.]).

når den sosialt instituerte *libido* fullbyrdes som en spesifikk form for *libido* i den vanlige betydningen av begjær. Idet den differensielle sosialiseringen disponerer mennene til å elske maktspillene og kvinnene til å elske mennene som spiller dem, er den maskuline karisma delvis maktens sjarm, den forførelse som maktbesittelsen i seg selv utøver på kroppene hvor til og med drifter og begjær er politisk sosialisert.¹³⁰ Den maskuline dominans finner en av sine beste støtter i miskjennelsen som kommer av at tanke kategorier skapt av selve dominansrelasjonen anvendes på den dominerende. Det dreier seg om tanke kategorier som kan lede til den ytterste form for *amor fati*, kjærligheten til den dominerende og hans dominans: en *libido dominantis* (begjær etter den dominerende), som innebærer en avståelse fra i førsteperson å utfolde *libido dominandi* (begjær etter å dominere).

¹³⁰ Dette står i motsetning til tendensen til å plassere all seksuell omgang innenfor det byråkratiske univers, særlig mellom sjef og sekretær (se R. Pringle, *Secretaries Talk, Sexuality, Power and Work*, Allen and Unwin, London/New York 1988, særlig s. 84–103), inn under rubrikken «sexual harassment» (som fremdeles utvilsomt blir undervurdert av de mest «radikale» erklæringer) og den kyniske og instrumentelle bruk av kvinnelig sjarm som middel til makt (J. Pinto, «Une relation enchantée: la secrétaire et son patron», *Actes de la recherche en sciences sociales*, 84, 1990, s. 32–48.